

Brieven van Hendrik Conscience*

uitgegeven

door

GILBERT DEGROOTE †

251 – Aan Michel Lévy, frères

Courtrai, ce 17 Mai 1864

à Messieurs Lévy frères.

Libraires-éditeurs
à Paris

Messieurs,

Vous avez eu la bonté de me payer ma part d'honoraires pour la traduction de mes ouvrages, excepté pour *Le marchand d'Anvers*, qui a paru en langue flamande vers le milieu de l'année passée. J'ai lieu de croire que Mr Coveliers vous a également remis la traduction de ce dernier.

Quoiqu'il en soit, me trouvant très gêné¹ par suite d'un revers de famille, j'ose vous prier de m'autoriser à disposer sur vous pour la somme de fcs 500, représentant ma part d'honoraires dans la traduction du *marchand d'Anvers*.

Je ne sais si les usages de votre Maison vous permettront de me rendre ce léger service ; mais en ce cas même, je vous serais obligé si vous aviez la bienveillance de me faire tenir une prompte réponse.

Votre très humble & tout dévoué serviteur
C[onscience]

252 – Aan Michel Lévy, frères

Courtrai ce 25 Mai 1864

Messieurs

Ayant à vous écrire concernant une contestation qui s'élève entre mon éditeur flamand¹ et le traducteur Mr Coveliers, je vous adresse d'abord mes vifs remerciements de l'empressement que vous avez mis à m'accorder l'objet de ma dernière demande. Mr Coveliers, malgré les démarches de Mr Van Dieren, mon éditeur flamand, a commencé dans le journal *l'Etoile*

* Zie *Handelingen Kon. Zuidnederl. Mij*, XX (1966), bl. 99-127 ; XXI (1967), bl. 109-233 ; XXV (1971), bl. 5-91 ; XXVIII (1974), bl. 5-48.

Belge de Bruxelles, la publication en feuilleton de la traduction de *la tombe de fer*.

Comme mon contrat avec Mr Van Dieren contient un article, qui dit que je ne puis permettre en Belgique l'impression et l'édition de traductions en langue française ; ce dernier veut que j'attaque Mr Coveliers devant la justice ou que je l'autorise à le faire lui même.

Dans un premier contrat que j'ai passé avec Mr Wocquier, le 12 janvier 1854, il est stipulé à l'art 2 que „Mr Wocquier aura le droit d'éditer ou de faire éditer à *l'étranger* ses traductions, autant de fois et à telles conditions que lui paraîtront convenir. (c'est ce droit qu'il devait vous transmettre)

Je me suis seulement aujourd'hui aperçu que les mots à *l'étranger* ne se trouvent pas dans le second contrat, que j'ai passé avec vous et avec Mr Wocquier le 19 et 20 janvier, même mois & année. Mr Wocquier a eu souvent envie de faire ce que fait aujourd'hui Mr Coveliers ; mais il y a toujours renoncé par ce que mon éditeur s'y opposait. Mr Wocquier croyait donc également que l'édition en Belgique de mes traductions françaises ne pouvait se faire sans l'assentiment de mon éditeur flamand.

En effet, si l'on publie les traductions de mes œuvres dans les journaux belges, le public flamand déjà si restreint et qui lit également le français, ne se sentira plus porté à acheter chèrement des livres flamands. Non seulement mon éditeur en souffrira et résiliera son contrat avec moi ; mais je ne trouverai plus dans mes œuvres la rémunération presque insignifiante qui est le seul prix de mon labeur.

Vous mêmes, Messieurs, ne pouvez avoir aucun intérêt direct à la publication de mes ouvrages dans les journaux belges, et le dommage que j'en souffrirais ne vous profiterait d'aucune manière.

Je vous prie d'avoir la bonté de me faire savoir si Mr Coveliers a obtenu de vous la permission d'en agir ainsi ; et si par hasard vous aviez cédé à ses instances concernant *la tombe de fer*, je vous serais infiniment obligé si vous vouliez me donner l'assurance, que vous ne permettez plus à l'avenir la publication de mes œuvres dans les journaux belges ou que du moins telle est pour le moment votre intention.

J'ai l'espoir que moyennant cette assurance de votre part, je pourrai tranquilliser mon éditeur et m'éviter de pénibles embarras et des pertes matérielles.

Espérant obtenir une réponse favorable, j'ai l'honneur de me nommer.

Votre tres humble & très dévoué serviteur
C[onscience]

253 - *Aan een onbekende*

Kortryk den 17^{en} 8^{ber} 1864

Mynheer, ¹

Ik heb tot nu toe gewacht om op uwen goeden brief te antwoorden, in de hoop dat een ministerieel besluit ² de hinderpalen zou wegruimen die gy, met zooveel bezorgdheid voor het onderwys onzer moedertaal, aenwyst.

Wy zien de ministerieele beslissing aengaende de aenveerding van het algemeen nederduitsch of Nederlandsch spellingstelsel in de Staetsscholen, met ongeduld te gemoet, om onmiddelyk onze werken, ook de zuiver letterkundige, daarmede in overeenstemming te brengen.

Zonder twyfel houden de hh. Van Beers en Heremans zich nu reeds onledig met het bereiden van doelmatige onderwysboeken; en myn uitgever de hr Van Dieren, wien deze zaak meest betreft, zal niet nalaten onmiddelyk de door u opgenoemde werken in de nieuwe spelling door my of door anderen te doen overbrengen. Tot dan kunnen wy daerover geene beslissing nemen, dewyl wy nog niet weten van welken aerd de ministerieele beslissing aengaende de spelling voor het onderwys zal zyn. Aenveerd, mynheer, de verzekering myner hoogachting en toegenegenheid.

Conscience

254 – *Aan Michel Lévy, frères*

Courtrai ce 11 novembre 1864

Messieurs

Messieurs Michel Lévy frères
à Paris

Messieurs,

En réponse à votre lettre du 4 de ce mois j'ai l'honneur de vous faire savoir que je suis prêt à accorder et, en tant que besoin, j'accorde par la présente à la Maison de Londres¹, dont vous me parlez, l'autorisation de faire traduire et d'éditer en langue anglaise un ou plusieurs de mes ouvrages aux conditions que vous me proposez dans votre susdite lettre. Agréez, je vous prie, l'assurance de mon dévouement et de ma considération très distinguée

C[onscience]

255 – *Aan J. P. Van Dieren*

Kortryk den 19 X^{ber} 1864

Mynheer & vriend Van Dieren

Ik zend u hiernevens drie exemplaren van het werk Menschenbloed, u verzoekende dezelve op het Stadhuis te Antwerpen te deponeren volgens gewoonte &a

Conscience

256 – *Aan de heer burgemeester... van Antwerpen*Kortryk den 25 x^{ber} 1864De Heeren Burgemeester & Schepenen
der Stad Antwerpen

Mynheeren,

Ik heb de eer UWE. hiernevens toe te sturen drij exemplaren van myn werk getiteld *Menschenbloed* UWE biddende dezelve in mynen naam te willen deponeren, ingevolge de wet op den Letterkundigen eigendom. Aanveerd, Mynheeren, de verzekering van mynen diepen eerbied

Conscience

By den h^r Van Dieren
Coppensstraat.257 – *Aan Michel Lévy, frères*

Courtrai ce 21 Avril 1865

Messieurs,

J'ai l'honneur de vous informer que, d'après votre avis du 21 Mars d^r, j'ai émis aujourd'hui sur votre maison une traite de fcs 500 „payable le 5 Mai prochain. Cette somme représente ma part d'auteur dans la traduction de mon ouvrage intitulé le Sang humain. Je vous remercie de votre bienveillance et vous prie d'agréer l'assurance de ma considération très distinguée.

C[onscience]

Messieurs Michel Lévy frères
Editeurs à Paris258 – *Aan Mevrouw H. Conscience*

Kortryk den 27 April 1865

Minette ¹,

Gy vraegt my wat ik denk aengaende de meid. Wat kan ik u daerover zeggen? Zy zal zeker op eenen dag niet properder geworden zyn. Ik heb in alle geval daar niet op gelet. Sedert dat gy weg zyt, is hier twee dagen eene werkvrouw geweest. Zy en de meid hebben beneden salon en kamers ledig gemaekt en van 's morgens tot 's avonds geschuurd en gewasschen. Indien de meid zoo vuil niet was, zou ik zeggen houd ze maer, uit vrees voor eene ergere. Gy moet dit zelf best weten. Denkt gy dat gy er niet mede zult kunnen omgaen, zend ze dan maer weg, nu er eene andere zich aanbiedt.

Hare kleederen zyn nog niet gekomen. Al wat gy dien aengaende doet, is wel.

Gy zyt nu te Brussel, het is schoon weder. Blyf de geheele week indien u dit plesier kan doen. Ik zal my intusschen wel behelpen, alhoewel ik wel gevoel dat ik die geheele eenzaamheid niet zou kunnen gewoon worden. Maer, zoo als gy zegt, naer Brussel gaen voor twee dagen is de moeite niet weerd, en de reiskosten moet men toch betalen.

Omhels Marieken en Ritje voor my.

De complimenten aen Mynheer en Madam Dillens.

Conscience

259 - *Aan de heer burgemeester... van Antwerpen*

Antwerpen den 10ⁿ Mei 1865

Aan de Heeren Burgemeester & Schepenen
der Stad Antwerpen.

Mijnheeren,

Ik heb de eer UE hiernevens toe te zenden drie afdrukken van mijn werk *Bavo en Lieveken*, UE biddende dezelve in mijnen naam te willen deponeren, ten einde mij den eigendom ervan te verzekeren. Aanveerd, Mijnheeren, de verzekering mijner gevoelens van hoogachting en verkleefdheid

Conscience

Bij Mr Van Dieren, Copenolstraat

260 - *Aan Jan Van Beers*

Kortrijk den 22^e Mei 1865

Vriend Jan ¹,

Gister avond, bij mijnen terugkeer van een dorp, vond ik uwen goeden brief. Ik heb in allerhaast uitgezien naer de Antwerpsche jongens, door u my aanbevolen; maer zy waren reeds vertrokken. Dit was mij niet min verdrietig dan de 200 ruiten die, een paar uren te voren, door den hagel in myn huis waren uitgeslagen. Het was mij eventwel een groot genoegen, eenen brief van u te hebben ontvangen. Ik vroeg mij-zelfen dikwijls: maer wat doet toch de goede Jan? Nu weet ik dat hy huizen bouwt of koopt. Dit is zeker geen slecht nieuws; maer de poëzij? Gy hebt mij eens gesproken van een groot gedicht dat zou heeten Brigitta, Gertruda of zoo iets. Ik ben het lang verwachtende, maer zie niets komen. Het is voorwaer geen voordeel, een veelschryver te moeten zyn zoo als ik. Daarom hoopte ik altijd dat gy gedurende de lange rust uwe groote middelen en uwe milde inspraak zoudt zamenvatten om onze Letterkunde met een gewichtig meesterstuk te verrijken. In de poëzij wordt nu weinig aanmerkelyks,

weinig *gediegen* geleverd. Waarom vervult gy uwen plicht niet? Gij zijt nog jong: uwe vrienden mogen nog hopen; maer de tijd achter ons is evenwel verloren. Waarom zou de nachtegaal niet zingen? Kom, Jan, spuw eens in de handen², vriend. Het kost een beetje moeite om in den toon te geraken, ik weet het wel; maer de zelfbeloning is ook groot—

Wat wil ik u daarover zeggen? Gij zijt lui³ als een echte dichter; maer het kwade mag het goede niet meester blyven.

Wat mij betreft, in mijne ballingschap worstel ik al voort tegen de uitputting der eenzaamheid. Waarschijnlijk zal mijne arbeidzaamheid langer duren dan mijn talent. Dan, ik gehoorzaam aen de aendrift myner natuur en aen den nood —

De mijnen groeten de uwen allerhartelijkst, en ik druk u de beide handen met eene verjongde genegenheid.

Conscience

Gister moest ik naar Herseaux. De Burgemeester van aldaer geeft jaerlijks een groot diner ter eere van den Kommissaris. De partij was aenvaard sedert twee maanden en ik kon ze niet afzeggen.

261 — *Aan J.-B. Conscience*

Mon frère¹

Je vous adresse ci-inclus la somme de fcs 50 en un billet de banque: faites en l'usage qu'il vous plaira dans le sens que vous m'indiquez dans votre lettre. Votre démarche ne m'as pas été agréable: tâchez de ne pas me mêler d'avantage à des affaires comme celles-ci. En tout cas je refuserais net.

Je vous serre la main.

Conscience

262 — *Aan Maria Conscience*

Kortrijk den 19 Augustus 1865

Mijne goede en lieve Maria,

Ik zou reeds sedert lang op uwe brieven geantwoord hebben; maer zoolang mijn werk niet ten einde was, kon ik mij met niets anders bezighouden, gij weet het wel. Nu is, sedert gister avond, mijn werk af. Indien er geen onverwacht beletsel in den weg komt, zal ik, donderdag of vrijdag, naer Zwitserland vertrekken, om 8 of 10 dagen afwezig te blijven.

Uwe brieven hebben mij zeer veel plezier gedaen; maer gy moet al eens meer schrijven.

Madam Van Rijswijck schijnt zeer tevreden over u¹. Houd u altijd in het leven verstandig en goed van harte, gelijk gij nu zijt, en gij zult overal en altijd bij de menschen welkom zijn en geacht worden.

Ritje² spreekt altijd van u, en vraagt of gij nog niet terugkeert. Hier begint morgen de kermis, en de Expositie van schilderijen wordt morgen geopend. Ik moet te dier gelegenheid eene redevoering doen. Er zullen bals en concerten in het park zijn

Mama vraegt waerom onkel Charel³ niet schrijft. Zij zou geerne weten of tante Trees naer Kortrijk komt, en wanneer. Vraeg het eens aen onkel Charel en schrijf het ons.

Wat u betreft, wij wachten, om van u zelve te weten wanneer gij meent naer huis te komen. Mijnheer Jan Ghyoot, dien gy wel kent, gaet nu alle maendagen naer Antwerpen, en komt elken zaterdag terug naer Kortrijk. Indien gij wilt, zal hij u komen halen en u tot hier vergezellen; maer vind gy een ander middel om niet alleen te moeten reizen, het is insgelijks wel

Doe duizend complimenten van onzent wege aen Mijnheer en Madam Van Ryswyck en aen hunne kinderen; maer bovenal aen de geestige Clare. Hier is anders geen nieuws.

Ik omhels u met teederheid

Uw vader
Conscience

263 - *Aan een onbekende*

Kortryk den 21 8^{ber} 1865

Wel Edel Geboren Heer,

Uw brief is my toegekomen te Kortryk, waer ik sedert acht jaren als staatsambtenaer ben gevestigd.

Ik weet dat er te Antwerpen eene maetschappy bestaet onder den titel van *Académie Archéologique de Belgique*¹, en dat deze, omtrent het midden der maend Augustus te Antwerpen, een internationaal Congres van oudheidkunde zal houden.

Andere inlichtingen is het my niet mogelyk UWEh. te geven. Indien gy een schryven aen de gezegde Akademie richtet, met het opschrift à *Mr le président de l'Académie d'archéologie de Belgique à Anvers*, dan zou uw brief voorzeker ten rechte komen en men zou zich haesten, U al de door U gewenschte inlichtingen toe te zenden.

UWEHG. nederige dienaer
Conscience

264 – *Aan Ad. Van Soust de Borckenfelt*

*Monsieur Ad. Van Soust de Borckenfelt,
Inspecteur des Beaux-Arts,
Au Palais Ducal
Bruxelles*

Courtraï, le 19 janvier 1866.

Ami Van Soust¹,

Je vous remercie de votre bonne lettre ; elle m'a rendu quelque courage et un peu d'espoir, quoiqu'il soit bien difficile d'échapper à l'obsession d'un fait qui exerce son influence d'une manière constante.

Pour le moment et depuis deux ou trois semaines, mon fils² ne m'attriste que par son refus de se livrer à un travail utile à lui-même ; il passe littéralement sa vie à dormir ou à s'occuper de choses insignifiantes. Il est maintenant dans le *far niente* le plus absolu, et j'essaie vainement de l'en faire sortir. Rien ne me réussit. Espérons, comme vous le dites, que tout n'est pas perdu.

Je ne puis aller à Bruxelles maintenant. Plus d'une raison m'en empêche, et d'ailleurs, découragé comme je suis, je n'y ferais rien d'utile et j'ennuierais mes amis.

Depuis que mes efforts pour obtenir un changement de position³ ont échoué, malgré mes démarches personnelles réitérées auprès de Mr le Ministre Van den Peerenboom, je ne me sens plus le moindre espoir de réussir. De plus, vous comprenez qu'il y a d'autres soins qui m'absorbent maintenant. Impossible que j'aie demandé au Palais des fonctions qui m'ont été ôtées ou rendues impossibles pour motifs politiques, par les personnes mêmes qui occupent aujourd'hui encore la même haute influence⁴. Ce serait, je pense, me rendre inutilement désagréable.

Mr De Decker m'a toujours voulu et me veut encore beaucoup de bien. Je ne sais pas s'il serait bien délicat de lui demander d'aider à détruire son propre ouvrage⁵. En tout cas le moment ne semble pas venu. Tous ceux qui désirent quelque chose courent aujourd'hui comme à la curée autour du Trône. Je ne veux pas prendre part à ce steeple-chase-de solliciteurs, qui par le nombre doivent certainement devenir très importuns. Plus tard quand le calme se sera fait, j'essaierai peut-être de ce côté, sans grande espérance toutefois.

Dans un mois ou six semaines j'irai vous voir à Bruxelles. Vous me conseillerez et me prêterez votre aide, s'il y a lieu. En attendant je tâcherai d'avoir de la patience.

Je remercie vivement Madame Van Soust de la part qu'elle a la bonté de prendre dans mes chagrins. Veuillez, je vous prie, lui en témoigner toute ma reconnaissance.

Votre tout dévoué serviteur et ami
Conscience

265 – *Aan Michel Lévy, frères*

Courtrai ce 21 février 1866

Messieurs,

Ce que vous m'écrivez concernant les négligences de style des dernières traductions de Mr Coveliers, me cause beaucoup de regret ; car il est toujours désagréable et quelquefois dangereux de changer de traducteur. Le public belge se montrait assez satisfait du travail de Mr Coveliers, surtout de la traduction de la tombe de fer. S'il fait mal aujourd'hui, ce dont vous êtes le meilleur juge, il faudra nécessairement chercher un autre traducteur ; et comme je ne puis pour le moment vous indiquer une personne dont les capacités me soient personnellement connues, je pense que vous pourriez, à titre d'essai, accepter les offres de Mr Lebrocq¹ : Je sais que cet homme de Lettres connaît bien la langue flamande ; mais je n'ai jamais lu des traductions faites par lui.

J'ai l'honneur de vous informer que je disposerai sur votre Maison, au 1er Mars prochain, pour la somme de fcs 500,, , p^r ma part d'honoraires dans la traduction de *Bavon & Godelieve* et *Le mal de l'imagination*.

Depuis que vous m'avez envoyé quelques volumes des traductions, je n'en ai plus reçu un seul exemplaire, quoique notre contrat m'attribue 6 exemplaires de chaque volume.

Dans le temps vous m'avez écrit concernant des propositions qui vous étaient faites par une maison Anglaise², pour la traduction de mes œuvres sur vos éditions. Vous m'obligeriez si vous vouliez bien me faire savoir si ces pourparlers ont eu un résultat.

Agréez, Messieurs, l'assurance de ma haute Considération & de mon entier dévouement.

Conscience

266 – *Aan Ad Van Soust de Borckenfelt*

Courtrai, le 13 mars 1866

Ami Van Soust,

Comment vous remercier des témoignages de vraie amitié et de fraternelle sollicitude que vous me donnez ? Vous songez à ma position lorsque moi-même, absorbé par d'autres soucis, je l'oublie. Merci ! Je dois beaucoup à Mr De Decker, et je n'ai jamais douté qu'au besoin, il ferait encore quelque chose pour le littérateur qu'il a si généreusement protégé : mais je n'aurais jamais osé solliciter son intervention pour obtenir le changement d'une position, qui pour moi est un de ses bienfaits. Veuillez, je vous prie, témoigner à Mr De Decker toute ma reconnaissance de la bienveillante démarche qu'il a faite en ma faveur.

J'ai bien peu d'espoir que l'on m'accorde jamais, même la plus infime position, qui dépende du palais. Vous savez que l'on m'a ravi, pour raisons politiques, la place de professeur que S.M. Léopold I m'avait

accordée. Les choses sont encore sous la même influence, et les personnes qui conseillent le Roi ne peuvent pas le méconnaître¹. Je me trompe peut-être par une espèce de craintivité maladive.

Aussi, ami Van Soust, suis-je depuis longtemps accablé d'ennuis et de soucis. Mon fils, vous le savez, n'agit pas de manière à me donner de la satisfaction. Au prix de sacrifices, énormes pour moi, je l'ai amené à partir pour l'Amérique, état de Kentucky, où j'ai quelques amis qui y sont établis². Mon fils part mardi prochain d'Anvers. Il faut que je le conduise à Anvers pour lui acheter une quantité de choses, et ne lui remettre l'argent qu'il doit emporter, qu'au moment du départ. Restera-t-il en Amérique pendant quelque temps, ou rendra-t-il inutile mes sacrifices par un trop prompt retour ?

J'espère peu de chose de bien. — Soit ! à la garde de Dieu !

Si je vais à Bruxelles, ce ne pourra être que vers le 30 de ce mois, un peu plus tôt, un peu plus tard.

Je dois bien le confesser, depuis quelque temps je ne sais plus me résoudre à rien, et je désespère de tout avant même d'avoir tenté une démarche. Ma femme est malade depuis un mois. Elle souffre beaucoup. De manière que j'ai bien quelque apparence de motifs pour laisser pencher la tête, surtout parce que dans mon isolement nulle voix amie n'est là pour relever mon courage dans les moments de défaillance³.

Pardonnez-moi ces jérémiades ; je voudrais vous écrire d'un ton moins triste, mais à quoi bon vous tromper, vous qui êtes mon meilleur ami ?

Veillez présenter mes respects à Madame Van Soust. Elle aussi porte de l'intérêt au poète découragé ; je lui en suis profondément reconnaissant.

N'oubliez pas surtout de transmettre à Mr De Decker l'expression de mes sentiments de gratitude.

Votre tout dévoué serviteur et ami
Conscience

267 — *Aan de heer Plettinckx*

Courrai ce 9 Aout 1866

Monsieur Plettinckx¹,

Un télégramme me prie de vous informer que Madame Dillens² est décédée ce matin à 1 1/2 heure, et que Jules va se rendre chez vous avec les petits

Tout à vous
Conscience

268 – *Aan L. Buyst*

Kortrijk den 10 Augustus 1866

Mynheer ¹,

Toen gy uwe *Mengeldichten*, met verzoek van overzicht, ten mynent nederlegdet, was ik juist bezig met in allerhaast een werk van twee boekdeelen te voleindigen, omdat ik myne jaarlyksche inspectie op de Gemeenten van myn arrondissement moest beginnen. Nu ben ik schier elken dag van den morgen tot den avond op reis. Ik heb diens volgens weinig tyds gevonden om uw werk naar behooren te overzien. Des niettemin heb ik het nu geheel gelezen, en niet zonder aandacht en vermaak. In zyn geheel genomen, bevat het vele bewyzen van waren dichterlyken aenleg, van gevoel, van schilderachtige opvatting en van rykdom aan woorden en aan verwen. Door het stuk *Korte duur der genuchten* bewyst gy dat gy, niettegenstaande uwe jongheid, eventwel in de werkelykheid des levens weet te grypen.

Met de behandeling der taal en met de zuiverheid van den versbouw staat het echter zoo gunstig niet. Onder dit laatst gezicht, bevinden zich in uw werk vele onnauwkeurigheden: voeten te veel of te weinig, en dikwyls den nadruk gesteld op sylben die door haren aard dof en zonder waarde moesten blyven.

Dan, deze gebreken overwint men van zelve door oefeningen, en gy zoudt ongelyk hebben u daarom te laten ontmoedigen.

U ontbreekt geene enkele aengeborene hoedanigheid, om de dichtkunst met goed gevolg en met eere te beoefenen; alleenlyk, deze natuurlyke gaven moeten nog door *werken* ontwikkeld worden. Gy zyt jong en hebt tyd genoeg om de *Correctheid* aan te winnen, die u nog ontbreekt, evenals zy ontbreekt aan al degenen die eerst de dichtkunst beproeven. Meer kan ik u voor ditmaal niet zeggen; want ik ben zoodanig met bezigheden overlast, dat het my moeielyk valt myne aandacht op letterkundige zaken te vestigen.

Aanvaard, Mynheer, de verzekering myner hoogachting

Conscience

Aan Mynheer Leonard Buyst

269 – *Aan een onbekende*

Kortrijk, 30 Augustus 1866

Waarde Heer en Vriend! ¹

Ik herinner mij zeer goed de belofte, die ik u voor twee jaren heb gedaan en het zou my ten uiterste verblyden ze nu te mogen vervullen, maar de heerschende ziekte ² is sedert eenige dagen in onze stad verschenen en haar gang laat eene ernstige ontwikkeling vreezen.

In zulke omstandigheid mag ik my niet uit myne verblyfplaats verwijderen. Daarenboven, al ware ik geen openbaar ambtenaar, dan zou ik evenwel niet op reis gaan, dewijl ik mijne vrouw en kinderen niet alleen wil laten.

Wat mij betreft, is er dienvolgens vooralsnu aan het uitstapje naar minderhout niet te denken.

Ik bedank u uiterharte voor uwe vriendelyke herinnering en hoop dat ik later het genoegen, dat ik nu moet derven, zal kunnen genieten.

Met hoogachting, uw verkleefde dienaar en vriend,

Conscience

270 – *Aan E. Dujardin*

Kortryk den 13 Sept. 1866

Vriend Dujardin,

Mr Van Dieren schryft my dat hy u het handschrift van myn nieuw werk *De Burgemeester van Luik* heeft ter hand gesteld tot het maken der plaetjes¹.

Hierom denk ik het nuttig, u het officieel portret van Sebastiaen Laruelle² te zenden, zoo als hy den dag na den moord voor het volk is ten toon gelegd. De zwarte vlekken zyn wonden.

De doortrek³ hiernevens, voeg ik er by om u te laten zien wat men door een *bongerlyn*⁴ of lange vest verstaet.

De andere Costuemen zoo wel van mannen als vrouwen, heb ik genomen uit de Magasin pittoresque, waer ze staen in de jaergangen 1856 en later, ik geloof het ten minste. Het magasin pittoresque geeft opvallend de Costuemen van alle tydvakken, en de jaren 1600 tot 1640 of liever 1620 tot 1630, zyn er niet moeielyk in te vinden⁵.

Hier is geen ander nieuws⁶ dan dat wy te Kortryk geplaegd zyn met de ziekte waervan Antwerpen nu, God lof is bevryd. Dat wy niet zonder eenige vrees zyn, kunt gy licht begrypen. De Koning komt Dynsdag hier; maer hy blyft slechts 20 minuten. Onze hartelyke Complimenten aen Madame Dujardin en aen Jufvrouw Machteld.

Uw verkleefde Vriend

Conscience

271 – *Aan P. De Decker*

Kortrijk, 9 Maart 1867

Mijnbeer De Decker,

Ik betuig UE. mijne innige dankbaarheid voor de durende bescherming, waarmede het UE. gelieft mij te vereeren. Door UE. voorgedragen als kandidaat voor de plaats van corresponderend lid der Academie, zal ik,

in geval van benoeming¹, deze onderscheiding met vreugde aanvaarden, en daarin eenen spoorslag zien om door nieuwe pogingen op het gebied der Letterkunde, mij uwer welwillendheid en toeneiging waardig te maken.

Aanvaard....

Conscience

272 – *Aan L. Buyst*

Kortryk den 23 Mei 1867

Mynheer¹,

Ik zal met genoeg en de gedichten lezen welke gy verlangt aen myn oordeel te onderwerpen. Voordeeligst voor u ware het, my dezelve eerst toe te zenden, en dan, de week daarna, op eenen maendag naar Kortryk te komen. Gy begrijpt dat ik, om met kennis van zaken met u over uwe gedichten te spreken, ze eerst moet gelezen hebben. Anders zou onze samenspraak voor u weinig nut op leveren.

Doe echter zoo als het u goeddunkt. Alle maendagen blyf ik zeker te huis ; op de andere dagen der week ben ik zeer dikwyls in de gemeenten, en gy zoudt my kunnen missen.

Kom dus naar Kortryk op eenen maendag naar uwen keus ; en wildet gy my opvoorhand van uwe komst verwittigen, het ware nog beter

Hartelyken groet
Conscience

273 – *Aan P. Génard*

Kortrijk den 20 juny 1867

Vriend Genard¹,

Ten zy onvoorziene omstandigheden my het beletten, zal ik de begrafenis van onzen diepbetreurden vader Mertens² bywonen. Den waardigen mensch en rechtzinnigsten Vlaming deze hulde bewyzen, is voor ons allen een hooge plicht.

Uw verkleefde vriend
Conscience

274 – *Aan L. Buyst*

Kortrijk den 24 july 1867

Mynheer¹,

Ik ben gedurende een paer weken op reis geweest. Dit is de reden dat ik u niet eerder heb geantwoord. Uwe twee gedichten zyn beter dan de vorigen. Eventwel er is nog hier en daer een gewrongen vers in, dat van

eene nog niet genoeg geoefende hand getuigt. Door den arbeid verwint men dit lichtelyk. Maar iets dat ik u vooral aanraad, is de onderwerpen uwer stukken ernstiger en hooger te kiezen, en ze daerenboven met meer dichterlyke inspanning uit te voeren. Verzen veronderstellen toch immer begeestering. Om een onderwerp in koele, alledaegsche vormen te behandelen, is het niet noodig den overeenkomstigen vorm der verzen te gebruiken. Zonder vuur, zonder zekere innige geestdrift, geene poëzy.

Ik heb uw stuk *uit liefde dood* aen den dichter Hiel² te Brussel gezonden. Hy schryft my daerover, dat het niet onbesprekelyk is voor wat den vorm betreft, en zegt het volgende in zynen brief: „Ik zal het gedicht doen opnemen in de Gazette van Dendermonde. Dit blad is nog al verspreid en wordt door onze voorname letterkringen en letterkundigen gelezen. Aldus, hoop ik, zullen wy eenigszins kunnen voldoen aen het verlangen van den jongen dichter, die zeker veel aanleg heeft; maer vooral zich moet mijden te veel *Van Beers* te lezen; die met zyn wonderlyk talent alle jonge harten vangt en medesleept”.

Ik zend uw stuk het *aerdsch geluk* terug, zonder er byzondere aanmerkingen op te maken. Slechts eene taeffeil is er in, doch het is als poëzy niet hoog genoeg van vlucht, niet innig, niet gespierd, niet kernachtig genoeg. De gedachten en bewoordingen zyn te alledaegsch, te prozaisch. Het stuk getuigt evenwel van voortgang; maar ik druk op dezen mangal aen vurigheid om u tot meer inspanning aen te dryven, wel wetende dat gij bekwaem zyt om dien raed te volgen. Ik hoop dat gy moed zult hebben en niet slechts een behendig rijmer, maer een ware en begeesterde dichter zult willen worden.

In afwachting groet ik u uiterharte
Conscience

275 – *Aan K. Miry*

Kortryk 24 Augustus 1867

Vriend Miry¹

Te huis gekomen vind ik nog vrienden van het Congrès², die by my logeren. Gy begrypt dat my dus nog geen rustig oogenblik is gegund. Ik vermoed dat de toezending uwer beide stukken eene herinnering is. Voor deze toezending ben ik u in naam myner dochter dankbaer.

Gy meent dus dat een dichter, na eene samenspraek als de onze was, kan vergeten? Neen, neen, ik heb als de koorts van verlangen om dit ontwerp eens rustig, eenzaam en met het hoofd in de handen te kunnen overdenken. Wat er van komen zal, weet ik niet; maer dat nu de wil my niet ontbreekt, dit is zeker. Nog een paar dagen, hoop ik, en de dichter zal zich uit de stoffelyke wereld kunnen verwyderen, en dan zal ik in de diepte van ons ontwerp kunnen zien. Ik zal u alsdan schrijven.

In afwachting zend ik u een boek, waerin gy de fransche vertaling zult vinden van myn *Pelgrim in de woestyn*³. Zeker, dit zou volgens nieuwe behoeften hier en daer veranderd en uitgestrekt moeten worden. Wy zullen

het zien. Lees gy dezen *Pelerin du désert* eens met aandacht. Zoek wat daarvan volgens u te maken is. Wy moeten toch elkander verstaan en helpen.

Het stukje staet op het einde van het boekdeel. De vertaling is niet van de beste.

Men wacht my ; ik ben gejaagd ; ik druk u de hand.

Conscience

251 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs. - ¹ *me trouvant très gêné*: dergelijke uitdrukking gebruikt hij vaak als er geldzorgen zijn; vgl. br. 191, n. 2; br. d.d. 4 juni 1858; 21 dec. 1859; 2 febr. 1860; 11 juli 1864 (ed. G. Degroote-J. De Schuyter, Hendrik Conscience en zijn uitgevers, pass.). - 252 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs - ¹ *mon éditeur flamand*: J. P. Van Dieren; met hem over dezelfde aangelegenheid, die in deze brief met Lévy wordt behandeld, een paar brieven, nl. d.d. 25 mei 1864 en 28 mei 1864 (ed. G. Degroote-J. De Schuyter, bl. 129-131). - 253 - Aut., AMVC: C34/Bla/3521 - ¹ *Mynheer*: hebben we niet nader kunnen identificeren. - ² ... *een ministerieel besluit*: op 22 november 1864 schrijft C. aan J. P. Van Dieren: „Ik lees heden in den *Moniteur* een Koninklijk Besluit, waarbij het nieuwe Nederlandsche taalstelsel wordt bepaald en voor de scholen en Besturen van den Staat officieel verklaard”. Geheel die brief is overigens interessant in verband met wat hij hier meedeelt. De spelling M. de Vries-L. A. Te Winkel werd in België in 1865 als de officiële schrijfwijze aangenomen. - 254 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs. - ¹ *à la maison de Londres*: ongetwijfeld Burns and Oats, die heel wat „popular lates” van Conscience zullen uitgeven. - 255 - Aut., AMVC: C34/B1 a Dier/18851. - 256 - Aut., AMVC: C34/B 1a Antw./18839⁷. - 257 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs. - 258 - Aut., AMVC: C34B 1c/CP21597⁴. - Op de omslag dit adres van de hand van Conscience: Madame Conscience chez Mr Henri Dillens, artiste-peintre. Faubourg de Cologne. Bruxelles. De brief werd reeds gedrukt in *Vlaamsch Leven*, 1e jrg., nr. 13 (15.1.1916) - ¹ *Minette*, zie br. 250, n. 1. - 259 - Aut., AMVC: C34/B 1a Antw. - 260 - Aut., AMVC: C34/B 1a Beers. - ¹ *Vriend Jan*: de hier vaak voorkomende Jan Van Beers (b.v. br. 230, 231...). - ² ... *spuw eens in de handen*: zie br. 231, n. 3. - ³ ... *Gij zijt lui*: zie br. 231, n. 2 - 261 - Aut., Fot., AMVC: C34/B 1c P. Consc./15328. - ¹ *Mon frère*: Hendriks broer, Jean Balthazar, zie br. 72, n. 1. - 262 - Aut., AMVC: C34/B 1c/19027². - ¹ *Madam Van Rijswijck*: echtgenote van Jan Baptist van Ryswyck, zie br. 166, n. 2. - ² *Ritje*: Hendrik (1857-1869), zoon van Conscience. - ³ *onkel Charel*: Karel Peinen, zwager van Conscience, zie br. 166, n. 1. - 263 - Aut., AMVC: C34/2352 - ¹ *Académie Archéologique de Belgique*: publiceerde in 1843 haar eerste *Bulletin et Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique* (Anvers 1843). - 264 - Gedrukt bij J. Bols, *De Vlaamsche Kunstbode*, 1907, bl. 88-89. - ¹ *Ami Van Soust*: zie br. 204, n. 1 - ² *mon fils*: Hildevert. - ³ *un changement de position*: zoals reeds is gebleken, betekent Kortrijk voor hem een soort ballingschap waaruit hij zoekt te ontsnappen. - ⁴ *Impossible...*: ongetwijfeld een toespeling op het feit dat hij nooit de functie van leraar Nederlands van de koninklijke prinses heeft mogen uitoefenen. Hiertegen was verzet gerezen vanwege b.v. Charles Rogier. Zie ook br. 57, n. 7. - ⁵ ... *à détruire son propre ouvrage*: de benoeming tot arrondissementscommissaris, die hij, zoals bekend, aan P. De Decker te danken had. - 265 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs. - ¹ *Lebrocqy*: Pierre Lebrocqy (1797-1864), journalist taalkundige en vertaler. Naar alle waarschijnlijkheid was Conscience er niet van op de hoogte dat Lebrocqy in 1866 reeds was overleden. - ² *maison Anglaise*: vgl. br. 254, n. 1. - 266 - Gedrukt bij J. Bols, *De Vlaamsche Kunstbode*, Antw., bl. 113-114. - ¹ Zie voor dit alles ook br. 264. - ² Vgl. in verband met Hildevert in Amerika, de briefwisseling met J. P. Van Dieren (ed. G. Degroote en J. De Schuyter, b.v. br. 140, 143-145, 150-153, 158, 160, 163, 165). - ³ P. De Decker deelt in zijn *H. Conscience*, p.

58-59, het een en ander mee, dat wel aansluit bij de beschouwingen van Conscience (zie ook br. 264) : „Ses vœux étaient pour être nommé à une fonction à Bruxelles ; il n'osait pas me les adresser lui-même directement, par délicatesse, pour ne point paraître oublier le service que je lui avais rendu en le nommant commissaire d'arrondissement à Courtrai. Il s'était fait un ami de M. Van Soust, inspecteur des beaux-arts au Ministère de l'Intérieur, qui servit d'intermédiaire sympathique pour obtenir le concours de mes influences, alors que ses démarches personnelles n'avaient pas abouti (...) M. Vandenpeereboom, Ministre de l'Intérieur à cette époque, dévoué, lui aussi, à la défense de la cause flamande, ne demandait qu'une occasion favorable pour examiner les vœux de Conscience et l'attirer à Bruxelles. Cette occasion se présente heureusement en 1867 : Conscience fut proposé par lui pour la place d'administrateur du Musée Wiertz. M. le Ministre Pirmze, voulant étendre la mission confiée à Conscience, le nomma administrateur des musées réunis, fonction qu'il conservera jusqu'à la fin de ses jours”. — 267 - Aut., AMVC : C34/B 1a P1/21597². — ¹ *Plettinckx* : zie br. 226. — ² *Madame Dillens* : Marie Dillens, echtgenote van kunstschilder Hendrik Jozef Dillens (1812-1872), zie br. 183, n. 1 en 3 ; br. 250, n. 2. — 268 - Aut., AMVC : C34/B 1a Buyst/25423¹. — ¹ *Mynheer* : Leonard Buyst (1847-1918), dichter die Conscience geregeld gedichten zendt ter verbetering en hem beschouwt als zijn letterkundig raadgever en leidsman. Naar aanleiding van Conscience's overlijden publiceerde hij in *De Vlaamsche School* vele gegevens over zijn laatste levensjaren. — 269 - Gedrukt in de *Vlaamsche Gazet van Brussel*, 13e jaar, nr. 188, Zaterdag 6 juli 1912 op het eerste blad in een artikel over ruim twee kolommen door Joz. Van Hoorde : *Hendrik Conscience en zijn Tijd*. — ¹ *Waarde Heer en Vriend* : wie hier bedoeld wordt, is niet duidelijk. Ook in *Mijne Herinneringen aan Conscience* van A. C. Van der Cruyssen, die het in het bijzonder heeft over de uitstapjes van Hendrik, is in dit verband geen nadere aanduiding te vinden. — ² *de heerschende ziekte* : de cholera ; in een brief aan J. P. Van Dieren (ed. G. Degroote-J. De Schuyter, nr. 122) d.d. 13 sept. 1866, schrijft hij „Wy zyn hier te [Kortrijk] sedert een paar weken geplaegd met de erge ziekte die, God lof, de stad Antwerpen nu heeft verlaten”. — 270 - Aut., AMVC : C34/B 1a Duj/18853³. — ¹ Blijkens een brief d.d. 13 sept. 1866 aan J. P. Van Dieren (ed. G. Degroote-J. De Schuyter, nr. 122) zond Conscience die dag ook het prospectus voor hetzelfde boek aan zijn uitgever. De *Burgemeester van Luik*. Historische Tafereelen uit de XVIIe Eeuw, door Hendrik Conscience. Met acht platen door Eduard Dujardin, verscheen te Antwerpen in 1866 bij J. P. Van Dieren. Het prospectus voor hetzelfde boek, dat hij aan zijn uitgever stuurde, luidde als volgt „In de geschiedenis van Luik, even rijk als de geschiedenis van Vlaanderen aan heldhaftige worstelingen voor vrijheid en voor Vaderland, is Hendrik Conscience het onderwerp van dit nieuw werk gaan zoeken. Ongetwijfeld is de gewichtigheid der voorvallen niet de eenige reden, die hem daar toe aanspoorde ; maar zal de Vlaamsche schrijver den Luiksen grond om zijne bergachtige landschappen tot toneel gekozen hebben, ten einde alzoo gelegenheid te vinden tot het afbeelden van andere natuurschoonheden dan die welke hij gewoon is voor ons te schetsen. Hoe het zij, buiten het hooge belang dat de treurige geschiedenis van den martelaar der volksvrijheden, Sabastiaan Laruelle, inboezemt mag men zich hier verwachten aan prachtige schilderingen en aan een gansch nieuwe tint, ten minste in den glans welken eene schoone en rijke natuur over het werk van eenen schrijver als Hendrik Conscience kan verspreiden. Het is dus met een wettig vertrouwen, dat wij dit nieuw voortbrengsel in de gunst der liefhebbers aanbevelen”. — ² *Sebastiaen Laruelle* : burgemeester van Luik, in de eerste uitgave van deze roman op bl. 62 beschreven (zie ook tekst van het prospectus). — ³ *doortrek* : kopie, „afbeelding, die verkregen is door eene tekening door te trekken”, zie *Woordenboek der Nederl. Taal*, derde deel, tweede stuk (1916), kol. 3087. — ⁴ *hongerlyn* : volgens het *Woordenboek der Nederl. Taal*, VI, kol. 925 : „een kleed met mouwen, om de middel sluitende en in breede panden nederwaarts afhingende (...) oorspronkelijk een Hongaarsche dracht” (vergel. hongre, hongrois). — ⁵ *magasin pittoresque* : *Le Magasin Pittoresque*, vanaf het verschijnen opgesteld onder leiding van Edouard Charton, Parijs. 1857 (25e jrg.), bl. 116-117 geeft bewuste „costuemen” uit 1620 ; bl. 188-189 uit 1635, 1640 ; bl. 292-293 uit 1625-1636 ; 1858 (26e jrg.), bl. 140-141 uit 1621-30 ; bl. 172-73 uit 1635. —

⁶ Vgl. het bij br. 269, n. 2 vermelde schrijven aan J. P. Van Dieren, waarin dezelfde berichten: „Wy zyn hier, sedert een paer weken, geplaeigd met de erge ziekte die, God lof, de Stad Antwerpen nu heeft verlaten (...) Anders is hier geen nieuws, dan dat de Koning dynsdag aenstaende hier komt, en slechts 20 minuten zal blyven”. — 271 — Gedrukt bij J. Bols, *De Vlaamsche Kunstbode*, 1907, bl. 115; nota van Bols hierbij: „Met veranderde spelling”. — ¹ Op 6 mei 1867 werd hij tot briefwisselend en op 10 mei 1869 tot werkend lid van de Koninklijke Academie van België benoemd. — 272 — Aut., AMVC: C34/B 1a Buyst/25423² — ¹ *Mynbeer*: L. Buyst, zie reeds br. 268. — 273 — Aut., AMVC: C34/B 1a Gen./18861⁴ — ¹ *Vriend Genard*: zie br. 102, n. 1; br. 201. — ² *vader Mertens*: Frans Hendrik Mertens (1796-1867), schoonvader van Jan Van Beers, werd in 1834 stadsbibliothecaris van Antwerpen en bewees onschatbare diensten aan de vaderlandse letteren. Hij hielp C. met raad en daad bij het uitgeven van zijn eerste werken en werd om zijn goedhartigheid jegens ieder vader Mertens genoemd. Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *Biografisch Woordenboek*, Amsterdam. — 274 — Aut., AMVC: C34/B 1a Buyst/25423³. — ¹ Vgl. br. 268, 272. — ² Hiel: Emmanuel Hiel (1834-1899), dichter, werd in 1860 beambte aan het „Vlaamsch Bureau” van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en in 1867 leraar voor declamatie aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel. Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, l.c., bl. 349. — 275 — Aut., AMVC: C34/B 1a Miry/137223. — ¹ *Vriend Miry*: Karel Miry (1823-1889), toondichter, vooral bekend door zijn opera's en zangspelen, componist van de *Vlaamsche Leeuw*. — ² *Congrès*: het in 1867 te Gent gehouden internationaal letterkundig congres waaraan tal van Franse letterkundigen deelnamen zoals Victor Hugo en Alexandre Dumas, die bij C. logeerden. Vgl. Mevr. Antheunis, geboren Maria Conscience, *Hendrik Conscience door zijne dochter*, A. W. Sythoff, Leiden, 1912. — ³ *Pelgrim in de woestijn*: het eerste nummer van de *Noordstar* (januari 1840), onder de redactie van P. F. Van Kerckhoven opende met een stuk van Conscience *De Pelgrim in de Woestijn, Zinnebeeld. Opgedragen aen de Vlaamsche Dichteresse, Vrouw De Cock-De Pauw*. Dit zinnebeeld, in de trant van Laménais, brengt een symbolische uitbeelding: de *Pelgrim* is Conscience zelf, de *Woestijn*, waardoor hij trekt, het leven. Het nummer van februari 1840 bracht het slot van dit gedicht dat, door F. A. Snellaert zeer gunstig werd beoordeeld en dat belangrijk is voor het inzicht in de toenmalige gemoedstoestand van C. Later door C. verwerkt tot een operatekst *De Dichter en zijn Droombeeld*, waarvoor Karel Miry de muziek schreef.